

**Олександр БЕЛЯЄВ,**

старший науковий співробітник  
Музею шістдесятництва —  
філії Музею історії міста Києва,  
Київ, Україна

**Olexandr BIELIAIEV,**

Senior researcher,  
Sixtiers Dissident Movement Museum,  
Branch of the Museum of Kyiv History  
Kyiv, Ukraine

e-mail: olesbieliaiev@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid/0009-0008-7381-1919>

## Літературна студія «Брама»: особистості

У статті висвітлюється історія життя та діяльності організаторів і членів літературної студії «Брама», заснованої у Києві в 1963 р. Студія була покликана гуртувати творчу молодь, що не сприймала радянське панування та ідеологію, довкола плекання національної культури. Розглядаються біографії поетів-шістдесятників Віктора Могильного, Григорія Тименка, Василя Солов'я, художниці та модельєра Любові Панченко, громадсько-політичного діяча Олеса Шевченка, дисидента й педагога Юрія Мурашова та інших. Життєві історії учасників літературної студії є прямим віддзеркаленням усього спектра проблем і буденних обставин, з якими стикалася українська творча інтелігенція, насамперед та, що була опозиційно налаштована до радянського тоталітарного режиму. Життєписи членів студії «Брама» можуть бути прикладовими у розгляді історії дисидентського руху в Україні та розвитку культурно-національної царини у часи радянської окупації в другій половині XX ст.

**Ключові слова:** літературна студія «Брама», шістдесятники, самвидав, Любов Панченко, Віктор Могильний, Олесь Шевченко, Григорій Тименко, Юрій Мурашов.

## Literary Studio “Brama”: Personalities

The article shows the history of the life and activities of the organisers and members of the literary studio «Brama», which was founded in Kyiv in 1963 and was created to unite creative youth who did not accept Soviet rule and ideology, around the problems of creative development, preservation of national culture and opposition to the ruling regime. The biographies of the poets of the sixties such as Viktor Mohylnyi, Hryhorii Tymenko, Vasyl Solovia, artist and fashion designer Liubov Panchenko, public and political figure Oles Shevchenko, dissident and teacher Yurii Murashov and others are considered. The study should fill the gap in studies of the history of the Ukrainian dissident movement and cultural organizations, which exists due to the absence in modern Ukrainian historical science of separate works devoted to the history of the studio “Brama” and biographies of personalities who were its members. The life story of the members of the literary studio “Brama” is a direct reflection of the entire spectrum of problems and life circumstances that the Ukrainian creative intelligentsia and opposition to the Soviet totalitarian regime faced. The biographies of the individuals who made up the personal group of the studio “Brama” indicate a high level of their involvement in the socio-political and national-cultural life of Ukraine of their time, their significant contribution to the development of culture, the preservation of national identity and the fight against communist-Russian colonial rule. Thus, the biographies of the members of the studio “Brama” can be exemplary in considering the history of the dissident movement in Ukraine and the development of cultural and national life during the Soviet occupation in the second half of the twentieth century.

**Keywords:** literary studio “Brama”, sixtiers, samvydav, Liubov Panchenko, Viktor Mohylnyi, Oles Shevchenko, Hryhorii Tymenko, Yurii Murashov.

Важливим елементом українсько-го дисидентського руху в Радянському Союзі у другій половині XX ст. було функціонування різноманітних культурних об'єднань, що плекали національну культуру, традиції та ідентичність, і гуртували творчу інтелігенцію, яка у різних мистецьких формах виражала себе, свою народну сутність і несприйняття радянського тоталітарного режиму. Серед

них важливу роль відігравали літературні студії, які відвідували і вже сформовані письменники та поети, і початківці, які намагались розширити свій творчий кругозір і здобути нові знання та поради у колег та читачів, а також гуртувались поціновувачі літературного мистецтва. Ці об'єднання ставали і творчими лабораторіями, і кузнями високого національного духу, осередками спротиву русифікації. За словами безпосе-

реднього учасника тих подій Олеся Шевченка, це мало своє пояснення: «...позбавлені можливості відкрито висловлювати свої думки у російському комуністичному лагері, тій великій зоні, українські інтелектуали використовували езопівську мову мистецтва, аби прорватись до свого читача, слухача, глядача»<sup>893</sup>. Значна частина літературних студій функціонувала в Києві, як найбільшому місті України та її столиці, де активно розвивалось культурне життя й була відчутна необхідність змін і спротиву комуністичному російському тоталітаризму. Більшість відвідувала водночас кілька студій — при видавництві «Молодь», де слухали Дмитра Білоуса, Бориса Антоненка-Давидовича, Миколу Сому; літстудію «Сурма», яку вів письменник Володимир Виговський, та студію «Сяйво» відставного полковника Анатолія Гельмана. Однією із них була літературна студія «Брама», організована в Жовтневому палаці культури.

На сьогодні історія літературної студії «Брама» практично залишається недослідженою. Є лише кілька коротеньких згадок у працях істориків руху шістдесятництва й безпосередніх його учасників. Водночас у сучасній вітчизняній історіографії немає окремих праць, присвячених біографіям осіб, які були членами зазначеної студії. Таким чином *метою статті* є заповнення цієї прогалини у контексті історії українського дисидентського руху й культурних організацій другої половини ХХ ст.

Джерелами інформації про літературну студію «Брама» здебільшого є спогади осіб, які її відвідували, та тих, хто був із ними знайомий. Так, згадував про студію учасник руху шістдесятників Василь Овсієнко у зв'язку із діяльністю поета-дисидента Віктора Могильного<sup>894</sup>, якого він знав особисто. Його тексти є фактично уривками спогадів про той час, які не претендують на всеохопність і аналітичну докладність. Залишив свої свідчення-спомини інший шістдесятник — Микола Плахотнюк<sup>895</sup>. Його спогади переважно повторюють в іншій варіації мемуарні нотатки Василя Овсієнка. Хоча вони також не є власне історичним дослідженням у вузькому значенні цього поняття.

Значною мірою інтересу до студії «Брама» сприяла творчість сина Віктора Могильного —

Аттили Могильного і, передусім, спогади визначного видавця та поета Івана Малковича, який навчався з Атилою Могильним на філологічному факультеті КДУ ім. Тараса Шевченка<sup>896</sup>.

Найціннішою частиною поданого дослідження стали усні спогади Олеся Шевченка, учасника літературної студії «Брама», записані автором статті з використанням методики усної історії дослідження. Відвідував студію і дід автора — дисидент та правозахисник Юрій Мурашов, який також залишив свої неопубліковані письмові свідчення. Для вивчення опозиційного щодо радянського режиму руху усна історія має першорядне значення, адже не всі дисиденти залишили рукописні спогади; офіційні документи, що збереглися в державних архівах, по-своєму — однією й фрагментарно — фіксували дисидентський рух як явище «буржуазного націоналізму». Багато подій і вражень лишилося тільки у спогадах очевидців.

Літературну студію «Брама» було створено у 1963 р. на базі Жовтневого палацу культури (де у той час діяв Клуб творчої молоді «Сучасник») для поетів-робітників. Цьому сприяла Михайлина Коцюбинська, яка, за свідченнями Миколи Плахотнюка, як членкиня Клубу творчої молоді, разом із Іваном Світличним та Віталієм Коротичем спілкувалася з молодими літераторами й спонукала їх до подальшої творчої діяльності.

Першими членами літературної студії «Брама» стали її співзасновники Віктор Могильний, поет Гриць Тименко та художниця Любов Панченко<sup>897</sup>. Микола Плахотнюк називав одним із творців студії також поета Миколу Холодного<sup>898</sup>. Невдовзі до групи увійшли Володимир Мельник, В. Здоровило, Олесь Шевченко, Юрій Мурашов, Аврелія Могильна (дружина Віктора Могильного) та інші<sup>899</sup>. Як розповів на наше прохання Олесь Шевченко 30 вересня 2024 р., літературну студію «Брама» також відвідував його шкільний друг поет Василь Соловей, російськомовний поет Геннадій Беззубов та інші.

Далеко не всі члени літературної студії «Брама» були робітниками. Але ж звідки походить це: «для поетів-робітників»? Можна припустити, що це могла бути ідея Віктора Могильного, який пра-

<sup>893</sup> Шевченко О. Є. ДРУЗІ. Сторінка Олеся Шевченка. Facebook. URL: <https://www.facebook.com/share/p/FZ1GRbaEYurqeqBc/> (дата звернення: 23.09.2024).

<sup>894</sup> Овсієнко В. В. Могильний Віктор Миколович. *Енциклопедія сучасної України*. URL: <https://esu.com.ua/article-68236> (дата звернення: 20.09.2024); його ж. Незнане шістдесятництво. *Україна молода*. 3.12.2014 р. Вип. № 180. URL: <https://www.umoloda.kiev.ua/number/2572/163/90745> (дата звернення: 20.09.2024); його ж. Могильний Віктор Миколович. *Творчий вечір Віктора Могильного. Дисидентський рух в Україні*. URL: <https://museum.khpg.org/1298450070> (дата звернення: 20.09.2024).

<sup>895</sup> Плахотнюк М. Коловорот. Статті, спогади, документи. Київ: Смолоскип, 2012. 507 с.

<sup>896</sup> Дзюбенко В. Атилла Могильний. Київський трубадур. *Пломін*. URL: <https://plomin.club/attila-mogilny/> (дата звернення: 21.09.2024).

<sup>897</sup> Овсієнко В. В. Могильний Віктор Миколович. *Енциклопедія сучасної України*. URL: <https://esu.com.ua/article-68236> (дата звернення: 20.09.2024).

<sup>898</sup> Там само.

<sup>899</sup> Плахотнюк М. Коловорот... С. 283.

цював робітником на заводі «Ленінська кузня». Киянин Віктор Могильний був високоосвіченим інтелектуалом з поважної київської родини. Його дід Ярема Могильний за часів УНР був волосним комісаром.

Віктор Миколович Могильний народився 29 квітня 1937 р. у поселенні українських колоністів Поволжя у Куйбишевській області. Напередодні II Світової війни батьки, Микола й Тетяна, відправили хлопчика до дідуся та бабусі по батькові у Київ, самі ж загинули унаслідок воєнних дій. У 1952 р., після закінчення семирічної школи, він поступив на навчання до політехнікуму зв'язку. У 1956 р. був направлений на роботу в Ужгород, а згодом у Чоп як технік телеграфу. На Закарпатті одружився з угоркою за національністю Аврелією Кучмаш. З 1957 р. працював техніком Київського центрального телеграфу, згодом в лабораторії електротермії Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона. У 1960 р. вступив на історичний факультет Київського університету марксизму-ленізму, однак уже після року навчання, у 1961 р., покинув його через ідеологічну перезавантаженість курсу, що не збігалося зі світоглядом В. Могильного. Зі вступом на факультет української філології Київського державного університету імені Тараса Шевченка в 1962 р. не склалося. На вступному іспиті В. Могильний сказав, що в образі Катерини Тарас Шевченко зобразив сплюндровану москалем Україну<sup>900</sup>, після чого двері до вищих навчальних закладів перед ним зачинились. У 1966–1991 рр. працював на заводі «Ленінська кузня». Очевидно, що приналежність до робітничого класу врятувала його від арешту. Советській владі потрібно було боротись із «буржуазними націоналістами», а робітник не може бути «буржуазним»<sup>901</sup>. Припускаю, що саме тому до назви літературної студії «Брама» додали: «для поетів-робітників».

У 1960-х роках В. Могильний видав читацьким павільйоном у «Парку імені XXII з'їзду КПРС» на Нивках, де збиралися українські митці та інтелігенція. Зокрема, 24 березня 1965 р. там відбувся вечір пам'яті Т. Шевченка, який вів В. Стус, а свої вірші зачитував і В. Могильний. За це молодий поет зазнав цькування від партійних органів й у 1966 р. був звільнений із роботи. У травні 1967 р. був арештований за участь у зібранні українських дисидентів біля пам'ятника Т. Шевченка. На вимогу обурених українських активістів на чолі з М. Плахотнюком був звільнений з-під арешту. У 1970-х роках його неодноразово викликали на допити у справі арештованого М. Холодного, погрожували із вимогою надавати свідчення проти своїх колег-дисидентів. Такого тиску —

затримань й обшуків — В. Могильний зазнав у 1980 р. після арешту С. Хмари, Олеся та Віталія Шевченків. У часи «перебудови» був співорганізатором й одним із керівників страйкового комітету на заводі «Ленінська кузня».

Свою поетичну творчість В. Могильний розпочав ще в шкільні роки, перший свій вірш написав у третьому класі. На момент створення літературної студії «Брама» його вірші публікувалися в журналах «Дніпро» (№ 4, 1961 р. та № 10, 1962 р.), «Вітчизна» (№ 10, 1962 р.), у 1967 р. у альманасі «Вітрила». У 1961 р. завідувач відділу поезії видавництва «Дніпро» Анатолій Косматенко рекомендував Віктора Могильного на I семінар-конференцію молодих авторів в Одесі. У 1963 р. видавництво «Молодь» готувало до друку збірку віршів «Жовта вулиця», однак за радянських часів у світ так і не вийшла жодна книга його лірики. І лише в 1988 та 1989 рр. відповідно, під псевдонімом Віть Вітько, з'явилися друком дві його книжечки дитячих віршів «Равлик-Муравлик» та «Гойда раз, гойда два»<sup>902</sup>.

Також В. Могильний був автором низки статей-досліджень на тему актуальних проблем культурного розвитку в Радянському Союзі та Україні зокрема. Серед таких варто відзначити «Із приголосними клопіт», що вийшла друком у 1965 р. у газеті «Літературна Україна» й стосувалася заборони використання літери «Г». Анонсовану проблему пізніше продовжив Борис Антоненко-Давидович статтею «Літера, за якою сумую». 30 вересня 1967 р. чехословацька газета «Нове життя» надрукувала статтю «Порозуміться треба», у якій В. Могильний торкався проблеми радянських репресій проти українських митців у 1920–30-х роках.

У діяльності літературної студії «Брама» брала участь і дружина Віктора Могильного Аврелія. Там вона виконувала функції перекладача. Часто під час неформальних літературних зустрічей на їхньому об'єкті вона з маленькою донечкою Дзвінкою чергувала — прогулювалася у дворі, оберігаючи дім від небажаних «гостей».

Григорій (Гриць) Трохимович Тименко народився 8 лютого 1945 р. у селі Проців Бориспільського району Київської області у селянській сім'ї. Батько майбутнього поета не повернувся із фронту Другої світової війни й так ніколи і не побачив сина. Закінчивши у 1959 р. 7-річну сільську школу, продовжив навчання у вечірній школі Києва та Київському поліграфічному училищі. Здобула таким чином повна середня освіта дала йому змогу вступити у Київський державний університет імені Тараса Шевченка, однак матеріальна

<sup>900</sup> Овсієнко В. Могильний Віктор Миколович. URL: <https://esu.com.ua/article-68236> (дата звернення: 20.08.2024).

<sup>901</sup> Беляєв О. М. Віктор Могильний — поет-шістдесятник з Чоколівки. *Київ і кияни*: матеріали щорічної наук.-практ. конф., м. Київ, 16 листоп. 2023 р. Київ, 2013. С. 117.

<sup>902</sup> Овсієнко В. В. Могильний Віктор Миколович. URL: <https://esu.com.ua/article-68236> (дата звернення: 20.09.2024).

скрута примусила Г. Тименка покинути навчання та влаштуватися друкарем на поліграфічний комбінат «Радянська Україна». Однак і там довго попрацювати йому не судилося — через нещасний випадок на виробництві, коли йому було травмовано руку, змушений був покинути комбінат<sup>903</sup>. Після цього працював технічним редактором у видавництві АН УРСР «Наукова думка», у видавництві «Радянська школа», ретушером у видавництві «Техніка». На початку 1960-х років Г. Тименко розпочав писати вірші, у 1962 р. брав участь у республіканському семінарі молодих поетів і відвідував літературну студію Київського університету, а згодом і студію «Брама». З 1964 р. в молодіжній пресі почали виходити друком його поодинокі поетичні твори. Через творчі експерименти й модерний філософський підхід («екзистенційний драматизм», за означенням Івана Дзюби), що був осердям поетичної творчості митця, твори Г. Тименка не вписувалися у канони радянської літератури, загнаної у рамки соцреалізму та служінню партійній ідеології. Тому його рукопис збірки поезії «Голос невидного» відхилило видавництво ЦК ЛКСМУ «Молодь». Попри це саме у 1965–1967 рр. з'явилася на світ більша частина його поетичного доробку, що довгий час залишалася лише у рукописній формі.

Коло спілкування молодого поета, сформоване з української творчої інтелігенції та опозиційної до режиму молоді, поглибило розуміння Г. Тименком колоніального становища українського народу. Це підштовхнуло його до активної діяльності з тиражування та розповсюдження літератури «самвидаву»<sup>904</sup>. Він організував власну підпільну фотолабораторію, де розмножував фотокопії заборонених в СРСР творів. У 1965 та 1967 роках разом з друзями, братами Миколою та Андрієм Кабальюками, Григорій Тименко створив свій перший «самвидав» — саморобні машинописні збірки власних поезій — «Голос невидного» і «На вулиці мертвого сонця», які збереглися в архіві Івана Дзюби. Поезії Гриця Тименка «Елегія», «Дошовитого вечора» були опубліковані 1967 р. в альманасі «Вітрила-67» видавництва «Молодь»<sup>905</sup>. Соціальну несправедливість «соціалістичного раю» Г. Тименко цілком відчув на собі із втрати місця проживання — після смерті старшої сестри, у якої він мешкав увесь період свого перебування у Києві, у нього весною 1965 р. відібрали її житло.

Молодий поет безслідно зник у листопаді 1968 р. Пошуки Григорія Тименка та звернення до правоохоронних органів результату не дали. Серед київської інтелігенції лише ширились чутки про його нелегальну еміграцію, оселення в монастирі чи ліквідацію органами КДБ<sup>906</sup>.

Ім'я Любові Панченко — художниці й модельєра з селища Буча Київської області — стає широко відомим лише тепер, після її трагічної загибелі внаслідок російської окупації Бучі. Тридцять три дні окупації Бучі російськими військами в лютому-березні 2022 р. Любов Панченко провела одна, без їжі та медикаментів. Після звільнення міста її було госпіталізовано до КНП «КМКЛ № 5», де вона 30 квітня померла на 85-му році життя.

Любов Михайлівна Панченко народилася 2 лютого 1938 р. у селі Яблунька на Київщині (сьогодні частина містечка Буча). Після завершення семирічної Бучанської школи вступила на відділення вишивки Київського училища прикладного мистецтва, яке закінчила у 1960 р. Там вона змогла ознайомитись із колекціями мистецтва XVII–XVIII ст. із Лаврського заповідника, що згодом надихали її на розвиток схожих традиційних мотивів. Після закінчення училища влаштувалася на роботу в кравецькій експериментальній майстерні. Згодом поступила на вечірній факультет Київської філії Львівського поліграфічного інституту, де навчалася до 1969 р. Студентське життя майбутньої мисткині було злиденним, через що вона багато хворіла і це назавжди відобразилось на стані її здоров'я. З 1970-х років працювала художником-модельєром у Проектно-конструкторському технологічному інституті та Республіканському будинку моделей<sup>907</sup>. Створювала сценічні костюми для українських фольклорно-етнографічних колективів, розробляла ескізи моделей одягу, оздоблення та вишивок. Створені Любов'ю Панченко моделі одягу за українськими національними мотивами були не пропагандою в СРСР «шароварщиною» з натяком на нібито сільську сутність українського народу, а модним молодіжним міським вбранням з національним колоритом, яке сприяло пробудженню української національної свідомості. Як художниця Л. Панченко стала відомою акварельними роботами — портретами й пейзажами, колажами з тканин, ліногравюрами, графікою тушшю та олівцем. З середини 1960-х років часто подорожувала у Карпати та на По-

<sup>903</sup> Із спогадів О. Бердника про Г. Тименка в: Дзюба Іван. Апокаліпсис Григорія Тименка. *Дзюба Іван. З криниці літ:* у 3 т. Т. 1. Київ: Києво-Могилянська академія, 2006. С. 647.

<sup>904</sup> Дзюба Іван. Апокаліпсис Григорія Тименка. *Дзюба Іван. З криниці літ:* у 3 т. Т. 1. Київ: Києво-Могилянська академія, 2006. С. 645.

<sup>905</sup> Тименко Г. Вітрила: альманах. Київ: Вид-во ЦК ЛКСМУ «Молодь», 1967. С. 103–104.

<sup>906</sup> Кир'ян Н. Сповідь сороканіжки. *Віртуальний музей «Дисидентський рух в Україні»*. URL: <https://museum.khpg.org/en/1467105487> (дата звернення: 26.09.2024).

<sup>907</sup> Лодзинська О., Почверук Г. Панченко Любов Михайлівна. *Енциклопедія сучасної України*. URL: <https://esu.com.ua/article-883163> (дата звернення: 28.09.2024).

лісся, де ознайомлювалася зі зразками народного мистецтва, надихалася красою побаченої природи та створювала оригінальні картини<sup>908</sup>. У 1968 р. виставляла свої моделі одягу та ескізи вишивок у Донецьку. Однак через тиск російської комуністичної цензури організувати першу персональну виставку картин Любові Панченко вдалося лише за часів «перебудови» в 1988 р. у редакції журналу «Київ». Наступна персональна виставка її творів відбулася вже за незалежної України в 1992 р. в Ірпені, а з 2006 р. вона виставлялася регулярно, найбільше — у київських музеях шістдесятництва та Михайла Грушевського<sup>909</sup>. У 2022 р., уже після трагічної смерті художниці, у світ вийшов альбом її творів.

Значні зміни у житті Любові Панченко відбулися завдяки її знайомству із Клубом творчої молоді «Сучасник» та його членами, а також через відвідини зібрань у хаті-музеї Івана Гончара. Це влітку 1963 р. надихнуло її стати, разом із Віктором Могильним та Грицем Тименком, співорганізаторкою літературної студії «Брама». Так молода художниця та модельєр увійшла у світ української національної опозиції колоніальному радянському режиму. З цього часу вона почала створювати одяг та картини для українських об'єднань й організацій. Зокрема, шила народні костюми для хору «Жайворонок», оформлювала плакати для культурних заходів. Через участь у різноманітних українських національних акціях (зокрема, у регулярному вшануванні роковин перепоховання Тараса Шевченка), зібраннях «неблагонадійних» для режиму осіб і відвертій демонстрації своєї національної ідентичності, після «великого погрому» дисидентського руху в 1972 р. вдома у Любові Панченко неодноразово проводились обшуки<sup>910</sup>.

Шевченко Олесь Євгенович народився 22 лютого 1940 р. у місті Сквирі на Київщині у сім'ї бухгалтера за спеціальністю, офіцера, учасника громадянської війни на теренах Російської імперії, радянсько-фінської та Другої світової воєн, і кравчині. Після закінчення школи в 1957 р. працював у колгоспі с. Бровки Житомирської обл. і навчався у Київському технічному училищі енергетиків № 2. Після його закінчення в 1959 р. влаштувався працювати електриком на Київському деревообробному комбінаті. Набуття трудового стажу було необхідною умовою, щоб потрапити на навчання в університет для осіб, не пов'язаних із партноменклатурою. Здобувши

його, О. Шевченко в 1960 р. вступив у Київський державний університет на факультет журналістики, однак вже у 1961 р. змушений був призупинити навчання у зв'язку із проходженням строкової військової служби у радянській армії. Після її завершення у 1964 р. відновив навчання. По закінченні університету в 1969 р. працював на посаді відповідального секретаря редакції «Українського біохімічного журналу» АН УРСР<sup>911</sup>.

У студентські роки розпочалася дисидентська діяльність О. Шевченка. Він брав участь у різноманітних українських опозиційних до більшовицької влади організаціях і творчих об'єднаннях, зокрема у літературній студії «Брама», встановив тісні контакти із багатьма українськими політичними та культурними діячами. Також молодий опозиціонер і поціновувач літератури активно займався створенням та поширенням «самвидавчу». Був учасником студентських протестів проти дискримінації української мови й культури у СРСР. У 1973 р. О. Шевченко став співорганізатором нелегальної антирадянської організації «Об'єднання революційного фронту», яка проіснувала більше року й таки змогла не потрапити у поле зору радянських спецслужб.

У 1973–1975 р. Олесь Шевченко, разом із Степаном Хмарою та Віталієм Шевченком, спробував відродити вихід у світ опозиційного часопису «Український вісник», що призупинив свою діяльність після арешту його редактора В'ячеслава Чорновола. У 1974 р. їм вдалось видати № 7–8, який був перекладений на англійську й нелегальним шляхом переправлений за кордон, де вийшов друком у 1975 р. Видавці та автори цього номеру чітко декларували свою національно-визвольну позицію та жорстко критикували більшовицький окупаційний колоніальний режим в Україні. Також було підготовлено 9-й та 10-й номери журналу, однак їх не змогли передати за кордон і надрукувати. З 1976 р. О. Шевченко був неоголошеним членом Української Гельсінської групи. Діяльність дисидента як члена антирадянських організацій та співорганізація видавництва «Українського вісника» призвели до його арешту весною 1980 р. й засудження на 5 років ув'язнення у таборах суворого режиму та до 3-х років заслання. З червня 1981 р. перебував у таборі ВС-389/36 с. Кучино Чусовського району Пермської області. Заслання відбувався в аулі Жускайрат Гур'євської області Казахської РСР, звідки був звільнений у квітні 1987 р.<sup>912</sup>

<sup>908</sup> Крупник Л. Мавка з Лісової Бучі. Про долю й творчість художниці Любові Панченко. *Український тиждень*. URL: <https://tyzhden.ua/mavka-z-lisovoi-buchi-pro-doliu-i-tvorchist-khudozhnytsi-liubovi-panchenko/> (дата звернення: 30.09.2024).

<sup>909</sup> Лодзинська О. Світ, відкритий нам Любов'ю. *Любов Панченко: повернення: альбом*. Київ — Харків: Видавець Олександр Савчук, 2021. С. 24–26.

<sup>910</sup> Лодзинська О. Світ, відкритий нам Любов'ю... С. 22.

<sup>911</sup> Каплун В. Шевченко Олесь Євгенович. *Віртуальний музей «Дисидентський рух в Україні»*. URL: <https://museum.khpg.org/1184522126> (дата звернення: 26.09.2024).

<sup>912</sup> Там само.

Після повернення із заслання О. Шевченко працював робітником Подільської археологічної експедиції, далі повернувся на посаду відповідального секретаря «Українського біохімічного журналу». Також він не полишив опозиційної діяльності: у 1988 р. організував мітинг, присвячений 2-й річниці Чорнобильської катастрофи, за що був заарештований. Однак і після цього О. Шевченко продовжив організовувати масові антирадянські акції. У 1988 р. його було обрано головою Київської філії Української Гельсінської спілки. У березні 1990 р. у Голосіївському окрузі Києва його було обрано депутатом Верховної ради УРСР. Під час роботи парламентарем входив до демократичної фракції «Народна рада». О. Шевченко увійшов в історію як співавтор Декларації про державний суверенітет України. У 1990–1995 рр. став співорганізатором і членом проводу Української республіканської партії, з 1995 р. — член та заступник голови ОУН, а з 1997 р. — Народного руху України<sup>913</sup>.

Юрій Ігорович Мурашов народився 3 травня 1945 р. Закінчив столичну школу № 71 та факультет іноземних мов Київського державного університету імені Тараса Шевченка. Під час навчання в університеті багато спілкувався зі студентами-іноземцями з країн, що розвиваються. Усвідомлюючи колоніальний стан України у складі СРСР, самостійно вивчив мову суахілі, а потім закінчив курси арабської мови, вважаючи, що досвід визволення африканських й арабських країн від колоніальної залежності колись зможе прислужитись Україні<sup>914</sup>. Перші літературні спроби Ю. Мурашова — переклади афро-американських поетів. Він писав і власні вірші під псевдонімом Дюрі Гонд та створив самвидавну машинописну збірку своїх віршів. Збірка зберігалась у Віктора Могильного й уже після смерті Ю. Мурашова була передана його вдові Марії Мурашовій. Нині ця книжечка зберігається у фондах Музею шістдесятицтва.

Громадсько-політична дисидентська діяльність Ю. Мурашова розпочалася ще в студентські роки. Участь у зібраннях літературної студії «Брама» належала до початків його входження до українського опозиційного національно-визвольного середовища. Після закінчення факультету іноземних мов у 1968 р. Університету імені Тараса Шевченка він вступив на історичний факультет цього ж вишу, завершивши навчання у 1974 р.

Після закінчення університету Ю. Мурашов працював у Державному історичному музеї України екскурсоводом-перекладачем, а згодом завідувачем відділу нумізматики Музею історичних коштовностей. У 1969 р. був викликаний як експерт до суду, де слухалась сфабрикована справа проти колекціонерів-нумізматів за начебто валютні операції. Ю. Мурашов дав фахові свідчення, які суперечили намірам обвинувачів, унаслідок чого справа розвалилась. Також він брав участь у правозахисному русі, надав аналітичну інформацію про злочинну політику Кремля на Близькому Сході для використання в самвидаві, зокрема в «Українському віснику»<sup>915</sup>. У 1970-х роках активно займався розповсюдженням самвидаву. Через свою діяльність втратив роботу в музеї, перебивався випадковими заробітками. У 1977–1983 рр. працював вчителем англійської мови та історії у середніх школах Києва. У 1983–1985 рр. — на посаді старшого лаборанта Подільської археологічної експедиції Інституту археології НАН України, брав участь у археологічних розкопках стародавнього Подолу в Києві. Згодом повернувся до праці вчителя англійської мови у школі. У період «перебудови» брав активну участь в організації та діяльності Українського культурологічного клубу й Української Гельсінської спілки, був головою правозахисної організації «Гельсінкі-90». У 1992 р. став співорганізатором Української консервативної республіканської партії, а згодом членом її проводу<sup>916</sup>.

Василь Федорович Соловей народився 8 березня 1941 р. у с. Ярешки Житомирської обл. Навчався у Київському річковому училищі, яке закінчив у 1961 р. Після завершення військової служби у 1964 р. пішов працювати в Дніпровське пароплавство. З середини 1960-х років, окрім відвідин студії «Брама», брав участь у діяльності культурних організацій української творчої інтелігенції, зокрема студії «Сурма» під керівництвом Миколи Соми й літературної студії при видавництві «Молодь», організованої Дмитром Білоусом. У цей же час активно займався поетичною творчістю. Однак справжнє визнання до поета прийшло лише після відновлення української державності, коли на зламі 1990-х та 2000-х років вийшли у світ збірки його поезій, а у 2013 та 2016 рр. відповідно він був удостоєний премій ім. Володимира Сосюри та ім. Павла Тичини<sup>917</sup>. З 1999 р. був членом Спіль-

<sup>913</sup> Овсієнко В. В. Шевченко Олесь Євгенович. *Віртуальний музей «Дисидентський рух в Україні»*. URL: <https://museum.khpg.org/1184522126> (дата звернення: 26.09.2024).

<sup>914</sup> Овсієнко В. Мурашов Юрій Ігорович. *Енциклопедія Сучасної України*. URL: <https://esu.com.ua/article-70070> (дата звернення: 27.09.2024).

<sup>915</sup> Шевченко О. Є. ДРУЗІ. *Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/share/p/FZ1GRbaEYurqeqBc/> (дата звернення: 23.09.2024).

<sup>916</sup> Овсієнко В. Мурашов Юрій Ігорович. URL: <https://museum.khpg.org/1471349724> (дата звернення: 25.09.2024).

<sup>917</sup> Лауреати літературних премій 2013–2014 рр. *Дайджест*. Суми: ЦМБ ім. Т. Г. Шевченка, 2014. С. 11.

ки письменників України. Помер Василь Соловей 23 серпня 2024 р.

Геннадій Петрович Беззубов народився в 1946 р. в Москві у єврейській родині. Згодом сім'я переїхала у Київ, де майбутній поет і провів своє дитинство. Вступив до Московського інституту сталі та сплавів, але навчання там не склалося й він повернувся до столиці України, де закінчив Київський інститут культури. Працював у київських газетах. Із студентських років писав вірші російською мовою. Після Чорнобильської катастрофи переїхав до Ленінграда. Спочатку публікував свої поезії у ленінградському самвидаві, однак із часів «перебудови», з 1987 р., мав змогу видавати свої вірші у журналі «Новый мир» та газеті «Молодой Ленинград». У 1990 р. репатріювався в Ізраїль, де відомий під іменем Гедаля бен Песах, мешкає в Єрусалимі. Там же з 1992 р. почали виходити друком книги його поезій російською мовою та у перекладі на іврит. Також Геннадій Беззубов друкувався у відомих ізраїльських поетичних часописах («Ариель», «Єрусалимський поетичний альманах», «Єрусалимський журнал» тощо) й антологіях поезії. Автор поетичних збірок, зокрема «Амнистия слова» (1992), «Случайный свидетель» (1997), «Полдень: поэма» (1997), «Вместо дружеских писем» (2001)<sup>918</sup>.

Про Володимира Мельника інформації обмаль. Зі спогадів Олеса Шевченка відомо, що він працював будівельником. Талановитий поет, якого з особливою повагою цитував Микола Сом: «Цеглини єднає лиш розчин, Людину з людиною — труд». Був убитий за нез'ясованих обставин.

Яке значення мали літературні студії середини 1960-х? Безумовно, саме такі літературні та навколітературні зібрання були єдиною можливістю спілкування на дозволеному офіційною владою рівні для українськомовного товариства, для обміну думок та, зрештою, для зародження дисидентського руху. Але їхня роль полягає не лише в цьому. Завдяки діяльності студії «Брама» українська

література збагатилася на такого оригінального поета, як Віктор Могильний, а українське образотворче мистецтво — на визначну художницю Любов Панченко. Студія сприяла громадсько-політичній діяльності відомих шістдесятників, які брали активну участь у розбудові незалежної України, а саме О. Шевченка, Ю. Мурашова та багатьох інших.

Життєві історії учасників літературної студії «Брама» є прямим віддзеркаленням усього спектра проблем і повсякденних обставин, із якими стикалася українська творча інтелігенція, насамперед опозиційна до радянського тоталітарного режиму. Вони віддзеркалюють провідні тенденції впливу політичного, національного, соціального, культурного й інтелектуального середовища другої половини ХХ ст. на долі молодих митців, майбутніх дисидентів. Життєписи демонструють і висоту духовного й інтелектуального подвигу творчої української молоді, і часто увесь трагізм їхнього буття на тлі героїчної та скорботної історії українського народу від більшовицької окупації на початку ХХ ст. й до агресії сучасної Російської Федерації на початку ХХІ. Біографії осіб, які становили персональне гроно студії «Брама», вказують на високий рівень їхньої заангажованості у суспільно-політичне та національно-культурне життя України свого часу, на їхній вагомий вклад у розвиток культури, збереження національної ідентичності та боротьбу із комуністично-російським колоніальним пануванням. Життєписи цих особистостей можуть бути прикладовими для розгляду історії дисидентського руху в Україні та розвитку культурно-національного життя за часів радянської окупації в другій половині ХХ ст.

Вивчення історії діяльності літературної студії «Брама» й біографій її учасників є перспективним. Уточнення кола осіб, які брали участь у зібраннях, їхньої ролі у діяльності групи дасть змогу краще зрозуміти особливості функціонування студії та її місця в дисидентському русі в Україні.

## REFERENCES

- Bieliaiev, O. (2023). Viktor Mohylnyi – poet-shistdesiatnyk z Chokolivky. Abstracts of Papers'23: *Kyiv i kyiany* (pp. 115–121). Kyiv [in Ukrainian].
- Dziuba, I. (2006). Apokalipsys Hryhoriia Tymenka. In I. Dziuba. *U literaturi i navkolo: Z borhiv davnykh i novonabuvanykh* (pp. 166–183). Kyiv [in Ukrainian].
- Dziubenko, V. (2019). Attyla Mohylnyi: kyivskyi trubadur. [in Ukrainian]. <https://plomin.club/attila-mogilny/>
- Kaplun, V. (n. d.). Shevchenko Oles Yevhenovych. [in Ukrainian]. <https://museum.khpg.org/1184522126>
- Kyriian, N. (n. d.). Spovid sorokanizhky. [in Ukrainian]. <https://museum.khpg.org/en/1467105487>

<sup>918</sup> Геннадій Беззубов. Иерусалимская антология. URL: <https://new.antho.net/wp/tag-bezzubov/> (дата звернення: 01.10.2024).

- Krupnyk, L. (2023). Mavka z Lisovoi Buchi. Pro doliu y tvorchist khudozhnytsi Liubovi Panchenko. *Ukrainskyi tyzhden* [in Ukrainian].  
<https://tyzhden.ua/mavka-z-lisovoi-buchi-pro-doliu-j-tvorchist-khudozhnytsi-liubovi-panchenko/>
- Lodzynska, O., & Pochveruk, H. (n. d.). Panchenko Liubov Mykhailivna. [in Ukrainian].  
<https://esu.com.ua/article-883163>
- Lodzynska, O. (2021). Svit, vidkryty nam Liuboviu. In O. Lodzynska, L. Krupnyk (Comps.). *Liubov Panchenko: povernennia* (pp. 24–26). Kyiv [in Ukrainian].
- Ovsienko, V. (n. d.). Mohylnyi Viktor Mykolovych. [in Ukrainian].  
<https://esu.com.ua/article-68236>
- Ovsienko, V. (2014). Neznane shistdesiatnytstvo. *Ukraina moloda* [in Ukrainian].  
<https://www.umoloda.kiev.ua/number/2572/163/90745>
- Ovsienko, V. (n. d.). Mohylnyi Viktor Mykolovych. Tvorchy vechir Viktora Mohylnoho. [in Ukrainian].  
<https://museum.khpg.org/1298450070>
- Ovsienko, V. (n. d.). Murashov Yurii Ihorovych. [in Ukrainian].  
<https://esu.com.ua/article-70070>
- Ovsienko, V. (n. d.). Shevchenko Oles Yevhenovych. [in Ukrainian].  
<https://museum.khpg.org/1184522126>
- Plakhotniuk, M. (2012). *Kolovorot. Statti, spohady, dokumenty*. Kyiv [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції: 27.01.2025 р.

Дата схвалення до публікації: 10.02.2025 р.



Creative Commons Licenses: Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)